

ПРАБЛЕМА ПЕРАКЛАДУ СЯРЭДНЯВЕЧНЫХ ЛАЦІНСКІХ ЕРЭТЫЧНЫХ ТЭКСТАЎ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

АЛЯКСАНДРА ВАЛОДЗІНА

Анатацыя: Пераклад першапачатковых тэкстаў, датычных вальдэнсаў і напісаных пераважна на лацінскай мове (папскія булы, сярэднявечныя хронікі, палемічныя трактаты і прыватная перапіска), сустракае шэраг цяжкасцяў, да прыкладу, пераклад біблейскіх тэрмінаў тыпу “Евангелле”, “Дабро” і гэтак далей; вытлумачэнне і найбольш дакладная перадача некаторых біблейскіх і ўвогуле рэлігійных паняццяў тыпу *Pauperes Catholici*, *Pauperes de Lugduno*, *Pauperes Lombardi*, *conjugia carnalia*; транслітэрацыя імёнаў і прозвішчаў.

Ключавыя словы: вальдэнсы, ерэтыкі, Біблія, пераклад, лацінская мова.

THE PROBLEM OF TRANSLATION OF THE MEDIEVAL LATIN HERETICAL TEXTS INTO BELARUSIAN LANGUAGE

Abstract: Translation of the original texts about the Waldenses, which are written mostly in Latin (papal bulls, medieval chronicles, polemical treatises and private correspondence), meets a number of difficulties, for example translating biblical terms such as "Gospel", "Good", etc.; interpretation and the most accurate transfer of certain biblical and religious concepts like *Pauperes Catholici*, *Pauperes de Lugduno*, *Pauperes Lombardi*, *conjugia carnalia*; transliteration of names and surnames.

Keywords: Waldenses, Heretics, Bible, Translation, Latin Language.

Вальдэнсы – ерэтычны рух, які ўзнік яшчэ ў апошняй чвэрці XII стагоддзя ў Паўднёвай Францыі, потым распаўсюдзіўся на Італію (у асноўным альпійскую яе частку), захад Іспаніі, Германію і Чэхію. Вальдэнсы аднымі з першых у 1532 годзе афіцыйна падтрымалі рэфармацкі рух і былі прызнаны папярэднікамі пратэстантызму (Осокин, 2000: 410). Гэта дало імклівы штуршок да развіцця вальдэнскай гістарыяграфіі, ужо ў самых ранніх творах якой сустракаюцца наступныя палажэнні:

*“Extorrespatrijs Waldenses sedibus olim
(Gens addicta Deo, portio spreta malis)
In varias vario dilapsi tempore terras,
Sarmata quas [...] habet”* (DeMichelis, 2000: 143).

Вальдэнсы маглі называцца рознымі імёнамі, што падкрэслівае аўтар сярэдзіны XVI стагоддзя: *“inextremis Sarmatiae Livoniaeque portibus, lollardi sunt nominati”* (DeMichelis, 1993: 25).

Ёсць звесткі пра распаўсюджанне вальдэнскіх групаў сярод нашых суседзяў, да прыкладу, Польшчы, куды Папа Рымскі яшчэ 17 красавіка 1257 года дасылае булу супраць ерэтыкоў, якая і лічыцца першым сведчаннем прысутнасці вальдэнсаў і ерэтыкоў увогуле на гэтых землях. У 1315 годзе фіксуецца цэлыя вальдэнскія абшчыны, найперш у такіх гарадах, як Вроцлаў, Ніс і Свідніца (Marinelli, 1993: 164–175).

Былі вальдэнсы і ва Украіне ў канцы XIV стагоддзя – у інквізітарскіх спісах па справах ерэтыкоў са Шчэціна гэтага перыяду ёсць запісы аб нейкім Сімене з Галіча, краўцы, вальдэнскім магістры (Marinelli, 1993: 181–182).

Пераклад першапачатковых тэкстаў, датычных вальдэнсаў і напісаных пераважна на лацінскай мове (папскія булы, сярэднявечныя хронікі, палемічныя трактаты і прыватная перапіска), сустракае шэраг цяжкасцяў, якія можна ўмоўна падзяліць на тры групы:

1. Пераклад біблейскіх тэрмінаў. У наш час існуе некалькі перакладаў Бібліі на беларускую мову, але няма дакладна ўсталяванай тэрміналогіі датычна самога слова “Евангелле”, “Дабро” і гэтак далей.

2. Вытлумачэнне і найбольш дакладная перадача некаторых біблейскіх і ўвогуле рэлігійных паняццяў.

3. Транслітэрацыя імёнаў і прозвішчаў.

На першым пункце няма сэнсу спыняцца падрабязна, гэтае пытанне шырока асветлена ў літаратуры.

У перакладзеных мною тэкстах я сутыкнулася з двума асабліва складанымі і важнымі месцамі. Адно з іх з’яўляецца бадай што вызна-

чальным для ўсяго вальдэнскага руху: пытанне перакладу назвы некаторых плыняў руху: *Pauperes Catholici, Pauperes de Lugduno, Pauperes Lombardi* (*Patrologiae Cursus Completus (PL)*). Найбольш выдавочны пераклад – Бедныя каталікі, Бедныя з Ліёна, Бедныя Ламбардцы.

Выдавочна алюзія на Вульгату, Евангелле ад Мацвея, Нагорную пропаведзь Хрыста: “*beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum caelorum*” (5:3) або гэты ж кавалак з Евангелля ад Лукі: “*beati pauperes quia vestrum est regnum Dei*” (6:20). Гэтае адрозненне ёсць у грэчаскім тэксце, але яго няма ў рускім Сінадальным перакладзе, дзе абодва кавалкі перададзены як “нищие духом”. Тое ж самае мы назіраем і ў перакладзе Сёмухі: “дабрашчасныя ўбогія духам” у абодвух выпадках. Найноўшы пераклад Біблейскага таварыства выкарыстоўвае фармулёўку “шчасныя ўбогія духам” у першым выпадку і “шчасныя ўбогія” ў другім. І вось тут пытанне: вальдэнсы – бедныя ці ўбогія? Якое значэнне магло ўкладаць у гэта слова сярэднявечныя аўтары? Як яны тлумачылі Вульгату?

Пачынаем з этымалогіі:

pauperes Узыходзіць да індаеўр. **rauo-pars* “мала здабываецца, мала атрымліваецца”. Асноўныя значэнні: “бедны, бедненькі, сціплы, скудны”, пазн. таксама “хворы”. Блізкія *pauperia, pauperium* “беднасць, убоства”; *pauperies* “шкода, страта”; *pauperticulus* (з Вульгаты) “убогі, бедненькі”; *paupero* “рабіць бедным”; *pauperesco* “быць бедным” (*Walde, 1938: 267–268*).

Адразу ж варта звярнуцца да праблемы беднасці і яе ўспрымання ў Высокім Сярэднявеччы. У агульным значэнні бедным лічылі таго, хто пастаянна ці перыядычна знаходзіцца ў стане слабасці, галечы, адсутнасці дабрабыту, прычым гаворка ідзе не толькі пра адсутнасць фізічных сілаў і матэрыяльнага дабрабыту (грошай, ежы, вопраткі), але і ў цэлым пра недахоп сацыяльнай “заможнасці”, якая з’яўляецца вынікам сацыяльнай павагі, уплыву, умення валодаць зброяй і прававога пазіцыянавання, пачуцця абароненасці пасродкам сацыяльных сувязяў, а таксама ведаў і палітычнай ўлады. Таму для гэтага часу “бедны” (*pauper*) супрацьпастаўлены не толькі “багатаму” (*dives*), але і “магутнаму” (*potens*) (*Эксле, 2007: 198–199*). І таму рух добраахвотнай беднасці, які ставіць мэтай максімальна наблізіцца да беднасці рэальнай, уяўляецца не толькі як імкненне да *vita Apostolica*, але і як пэўнае процістаянне вышэйшым сляям грамадства, яго сістэме ў цэлым.

З іншага боку, супрацьпастаўленне магло ісці і па лініі адукавання – *auditoris ydiotae*. Слова *idiota* якраз у XIII стагоддзі набывае новае адценне. Пад ім разумеецца як невуцтва і адмова ад духоўнай самарэалізацыі, так і ўвогуле адмова ад грамадскага статусу і таго, што сёння б назвалі

“рэlevantнасцю”. Для гэтай добраахвотна ўзятай на сябе сацыяльнай ролі таксама існуе новазапаветная норма: яна з’яўляецца ў выказванні Апостала Пятра пра юродства пропаведзі (1 Кар 1:21) і пра праўдзівае хрысціянства як “нямудрае” ў вачах сусвету, пра тое, што Бог выбраў “буянае сьвету, каб пасароміць мудрых, і нямоглае сьвету выбраў Бог, каб пасароміць моцнае; і бязроднае сьвету і пагарджанае і нічога ня значнае выбраў Бог, каб зьнясіліць значнае” (27–28). Менавіта гэтую ролю прымаюць на сябе ерэтыкі, у тым ліку і вальдэнсы.

Другі цікавы выпадак – словазлучэнне “*conjugia carnalia*”, якое можа перакладацца і як ужыванне мяса, і як плоцкі шлюб (спазнанне плоці). Яно ўтрымліваецца ў Споведзі веры Вальдо і яго паслядоўніка Дуранда дэ Оскі з пазнакай “не забаранялася Апосталамі”. Зрэшты, Апосталамі не забаранялася ні тое, ні другое. У перакладах на італьянскую і англійскую мовы сустракаюцца абодва варыянты, прычым без аніякіх пазнакаў і тлумачэнняў.

Што ж датычыцца імёнаў, то іх сустракаецца адносна невялікая колькасць, але ўжо сярод іх узнікаюць спрэчныя моманты: “*Durandum de Osca et Guillelmum de sancto Antonino et Joannem de Narbona et Ermengaudum et Bernardum Bitterrenses et Raymundum de Sancto Paulo et Ebrinum*” (PL, 1855: 274C). Датычацца яны транслітэрацыі імёнаў *Guillelm*, *Joann*, *Antonio*, *Paulus* і гэтак далей. У заходнееўрапейскай гістарыяграфіі прынята транслітараваць іх набліжана да мовы навуковай працы. Але згодна з новымі правіламі беларускай мовы, з некаторымі імёнамі, да пракладу італьянскімі, могуць узнікаць цікавыя казусы: гукамі “o” і “a” ў гэтай мове размяжоўваюцца роды. АнтоніО – мужчына, АнтоніА – жанчына. Склады гэта ненаціскныя, таму па-беларуску яны пішуцца аднолькава праз “А”, што стварае блытаніну. Тое ж самае адбываецца і з падвоенымі літарамі ў імёнах і геаграфічных назвах: часам у залежнасці ад гэтага можа змяняцца лакалізацыя населенага пункта.

Натуральна, гэта далёка не поўны спіс пытанняў, а толькі найбольш яскравыя прыклады, з якімі давялося сутыкнуцца асабіста мне. Магчыма, яны ўжо вырашаны ў сучасным навуковым асяроддзі, але не данесены да шырокай аўдыторыі, а магчыма, яны яшчэ чакаюць сваёй увагі з боку філолагаў, лінгвістаў ды й увогуле спецыялістаў у галіне перакладу біблейскіх і рэлігійных тэкстаў.

Бібліяграфія

1. Осокин, Николай (2000). *История альбигойцев и их времени*. Москва: АСТ.

2. Эксле, Отто Герхард (2007). *Действительность и знание: очерки социальной истории Средневековья*. Москва: Новое литературное обозрение.

3. De Michelis, Cesare Giuseppe (1993). *La Valdesiadi Novgorod*. Torino: Claudiana.

4. De Michelis, Cesare Giuseppe (2000). "Il valdismo ele terre Russe", *Revu edel' histoire des religions*, № 217(1): 140–153.

5. Marinelli, Luigi (1993). "Su valdismo, hussitismo e inquisizione nelle terre polacche", у De Michelis, Cesare Giuseppe. *La Valdesia di Novgorod*. Torino: Claudiana.

6. *Patrologiae Cursus Completus. Series secunda*. 221 vol. 1844–1854. Vol. 216. 1855. 1311 col.

7. Walde, Alois; Hofmann J. B. (1938). *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.